

УДК 323.321

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.41.22>

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В СУЧАСНІЙ УГОРЩИНІ: ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ

Яна Сичова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті розглянуто особливості політики пам'яті в сучасній Угорщині шляхом визначення основних інструментів її конструювання та впровадження. Зазначено, що розвиток глобалізаційних процесів призводить до активізації правих консервативних політичних партій, а також зростання їхньої популярності серед населення. Ключовим принципом правих консерваторів, ядром яких є популістська риторика, є поділ світу на «Ми» – «Вони», «свій» – «чужий», «друг» – «ворог», що лежить в основі правоконсервативної політики ідентичності. Ця дихотомія, своєю чергою, актуалізує значення «нашої пам'яті», «нашої історії», що призводить до спроби догматизації владними інститутами певної інтерпретації подій минулого, вигідного конкретній національній спільноті.

Обґрунтовано вибір Угорщини як держави, якою понад десятиліття керує націонал-консервативна правляча партія, одним із пріоритетів якої є захист ідентичності угорців. З'ясовано політичний ландшафт у сучасній Угорщині, репрезентованій політичною партією «Фідес – Угорський громадянський союз» (угор. Fidesz – Magyar Polgári Szövetség). Визначено ключові політичні візії угорської правлячої партії, зокрема в контексті колективної ідентичності та національної пам'яті. Запропоновано та проаналізовано низку основних інструментів формування та реалізації політики пам'яті в сучасній Угорщині – як на державному рівні (законодавство, національні свята та герої, контроль системи освіти, охорона пам'ятників і пам'яток), так і на побутовому (створення медіапродуктів, пов'язаних з історичною тематикою). Доведено, що політика пам'яті в сучасній Угорщині є актуальним унаочненням консервативної політики пам'яті, метою якої є захист угорської християнської ідентичності. Інструменти конструювання та реалізації колективної пам'яті в Угорщині демонструють прагнення правлячої партії щодо відродження «Великої Угорщини» (до Трианонського договору 1920 року).

Ключові слова: політика пам'яті, колективна пам'ять, політика ідентичності, Угорщина, правий консерватизм, популізм, «Fidesz – Magyar Polgári Szövetség».

Формування нового соціокультурного порядку, значною мірою пов'язаного з глобалізаційними процесами, актуалізує діяльність правих політичних сил, зокрема правих консерваторів. Позаяк одним із наслідків глобалізації є трансформація традиційної держави-нації, зокрема «розмивання» національної ідентичності спільнот, праві консерватори апелюють до необхідності ренаціоналізації та захисту національної ідентичності. Використовуючи правопопулістську риторичку, праві політичні партії конструюють страх, уособленням якого стають «Вони»: «чужинці», «вороги». Оскільки однією зі складових національної ідентичності є колективна пам'ять, пропонуємо розглянути політику національної пам'яті на прикладі Угорщини – держави, якою понад десятиліття керує правоконсервативна партія – «Fidesz». Оскільки правоконсерватори ділять світ на «своїх» і «чужих», важливого значення набуває «наша пам'ять», зокрема політика, спрямована на встановлення певної інтерпретації минулого, вигідної конкретній національній спільноті.

У результаті останніх парламентських виборів в Угорщині (2022) вчетверте поспіль перемогу здобула націонал-консервативна партія «Фідес – Угорський громадянський союз» (угор. Fidesz – Magyar Polgári Szövetség), молодшим коаліційним партнером якої традиційно стала Християнсько-демократична народна партія. На останніх виборах коаліція отримала 68% голосів виборців (135/199 мандатів у парламенті). На посаді прем'єр-міністра залишився В. Орбан. Зазначимо, що у 2010 році «Фідес» не вперше стала правлячою партією Угорщини: на виборах 1998 року правоконсерватори здобули перемогу й керували в Угорщині протягом 1998-2002 років. У межах статті зазначений період також буде взятий до уваги в контексті дослідження політики пам'яті в Угорщині.

З ідеологічної точки зору «Фідес» є правоконсервативною націоналістичною партією, яка спирається на три консервативні гасла – християнство, родину та батьківщину [1]. Партія акцентує на ролі сильної католицької церкви, а також необхідності захисту угорської мови та культури. У 2014 році В. Орбан виступив з маніфестом, у якому окреслив своє бачення майбутнього Угорщини. Зокрема, прем'єр-міністр зазначив, що епоха ліберальних демократій добігає кінця, тому ключовим завданням уряду є захист національних інтересів [2].

Для розуміння специфіки політики ідентичності й пам'яті в сучасній Угорщині пропонуємо здійснити спробу визначення основних інструментів політики пам'яті. Серед них виділяємо:

1) *створення спеціалізованих установ – інституцій, діяльність яких пов'язана з колективною пам'яттю.* Зокрема: Комітет національної пам'яті, на сайті якого [3] можна ознайомитися з новинами в галузі політики пам'яті, комеморативними заходами та літературою на окреслену тематику; Інститут вивчення історії зміни режиму; Інститут національної спадщини; Інститут дослідження комунізму; Історичний науково-дослідний інститут VERITAS; Будинок терору (дослідження історії фашистського та комуністичного режимів); Інститут історії Габсбургів (заохочення та координація наукової діяльності й досліджень періоду імперії Габсбургів).

2) *створення календаря національних свят.* Зокрема, 15 березня Угорщина відзначає День угорської революції 1848 року (боротьба за незалежність угорського народу від правління Габсбургів; щороку цього дня зранку біля будівлі парламенту підіймають угорський прапор, після чого відбувається святкова хода, яку супроводжує угорський гімн і національні пісні) [4]; 4 червня – День національної єдності (День пам'яті Тріанонського договору 1920 року); 20 серпня – День Св. Іштвана (на честь заснування угорської держави та її першого короля; день супроводжується святковою месою, перенесенням мощей короля по місту та феєрверками) [5]; 23 жовтня – День пам'яті угорського повстання 1956 року проти комуністичного режиму – відбуваються поминальні служби та покладання квітів до пам'ятників загиблим [6].

3) *створення пантеону національних героїв та їхня комеморація.* У січні 2011 року, коли Угорщина розпочала піврічне головування в ЄС, угорське представництво виставило в будівлі Європарламенту килим із витканою історією Угорщини. Окрім національних символів, килим зображував героїв Угорщини, а саме: Ф. П Ракоці (керівник антигабсбурзької визвольної війни 1703-1711); Ш. Петефі (національний поет, автор «Національної пісні», яка закликала угорців до революційної боротьби 1848-1849 рр.); Л. Кошут (керівник угорської революції 1848-1849); 13 мучеників Араду (13 угорських генералів, страчених Австрійською імперією в м. Арад після поразки революції 1848-1849) [7]; І. Надь (прем'єр-міністр Угорської Народної Республіки під час придушення радянськими військами угорської революції 1956). У 2012 році з ініціативи уряду було організовано

виставку «Герої, королі, святі», де, окрім історичних персонажів і подій, було продемонстровано серію ілюстрацій до нової конституції (2012) [8].

4) *ухвалення законів, спрямованих на догматизацію конкретної інтерпретації минулого*. У 2000 році було прийнято так званий Закон про тисячоліття [заснування Угорщини], згідно з яким корону Св. Іштвана перенесли з Національного музею до будівлі парламенту. Угорський академік С. Ковач зазначає, що правоконсервативна еліта «хотіла підкреслити давню історичну спадкоємність нинішньої угорської держави, а не її сучасне демократичне коріння» [8]. 1 січня 2012 року набула чинності нова конституція, преамбула якої наголошує [9, с. 3-4]: 1) гордість угорців за те, що король Св. Іштван понад тисячу років тому побудував християнську Угорщину; 2) не визнання призупинення дії угорської історичної конституції внаслідок іноземної окупації; 3) заперечення будь-якого терміну давності за нелюдські злочини, вчинені проти угорської нації з боку націонал-соціалістичної та комуністичної диктатур; 4) не визнання комуністичної конституції (1949), з огляду на її тиранічний характер; 5) становлення нинішньої свободи відбулося завдяки антирадянській революції 1956; 6) з 19 березня 1944 до 2 травня 1990 Угорщина перебувала під окупаційною владою. У статті 1 (1) конституції зазначається, що Угорська соціалістична робоча партія була «злочинною організацією», лідери якої несуть відповідальність «без строку давності». Конституція 2012 року наголошує на необхідності відповідальності комуністичного режиму за знищення угорської демократії після Другої світової війни [9]. Стаття У (5) наголошує на необхідності зменшення пенсій та інших пільг окремим лідерам комуністичної диктатури [9].

5) *контроль над системою освіти*. 1) У 2017 році В. Орбан звернувся до Міністерства людських ресурсів і Міністерства оборони з проханням розробити шкільну патріотичну програму з питань оборони батьківщини, а також уведення обов'язкової релігійної освіти шляхом скорочення уроків із фізичної культури. 2) уряд В. Orbana включив до шкільної програми твори письменників, які сповідували крайні праві, антисемітські погляди (А. Васс, С. Тормай, Й. Ніро) [10]. 3) наступ на приватний англійський Центрально-європейський університет (CEU), ключову роль у фінансуванні якого відіграє Дж. Сорос, який є об'єктом нищівної критики партії «Фідес».

6) *створення медіапродуктів на історичну тематику*. Протягом правління «Фідес» в Угорщині було створено низку історичних фільмів, серед яких: 1) кінофільм «Смак сонячного світла» (1999) І. Сабо, у якому зображено боротьбу героя-єврея проти комуністичної системи, яка знищила його батька; 2) кінофільм «Посол у Берн» (2014) А. Сас, який зображує придушення радянськими військами угорського повстання 1956 року; 3) кінофільм «Син Шаула» (2015) Л. Немеша, у якому зображено життя ув'язнених євреїв та злочини нацистів у концтаборі Аушвіц-Біркенау. Серед ключових угорських інтернет-порталів, присвячених колективній пам'яті та минулому, визначаємо: 1) Mult-kor [11], який хронологічно розподілений на три періоди: Середньовіччя, ХХ ст. і Новий час. Цікавою є рубрика «Цього дня», яка демонструє події, які відбувалися цього дня в різні роки. Так, наприклад, 20 квітня 1919 року один із засновників Угорської комуністичної партії Т. Самуелі віддав наказ про розстріл декількох угорських танків, які не ввійшли до Червоної Армії. 2) Huszadik Század [12], який базується на архівних матеріалах. На сайті є розділ «Приватне ХХ ст.», де кожен охочий має змогу завантажувати фотографії з приватної колекції та ділитися власними думками про минуле століття. Цікавим є те, що найбільш популярною є тема Трианонського договору та його наслідків для Угорщини.

7) *охорона історичних пам'ятників і пам'яток*. Конституція 2012 року проголошує «обов'язок захищати культурні цінності, які є частиною спільної спадщини нації» [9, с. 3].

В Угорщині більшість пам'ятників і пам'яток комуністичної доби зібрано в одному місці – парку Memento (Будапешт). До угорських «культурних цінностей» належать: Замок Вайдахуньяд (споруджений на честь тисячоліття Угорщини в 1896), Парк національної спадщини Ópusztaszer, Королівський палац (Будапешт), Егерська фортеця (Будапешт) – демонструє героїчну оборону від турків 1552 року та ін. У контексті пам'ятників найбільший інтерес становить пам'ятник жертвам фашизму на площі Свободи в Будапешті (2014). Він являє собою фігуру беззахисного янгола (Угорщина), на якого нападає чорний орел (Німеччина). Після встановлення пам'ятника сотні людей вийшли на площу з протестами. Вони принесли до пам'ятника свічки та квіти, фотографії та речі знищених євреїв, а також спільні фотографії М. Хорті з А. Гітлером, які є нагадуванням про те, що Угорщина брала участь у війні на боці Гітлера [13].

8) *дискурс «травми Тріанону»*. Після поразки Австро-Угорщини в Першій світовій війні було укладено Тріанонський договір (1920), згідно з яким Угорщина втратила $\frac{2}{3}$ своєї території та $\frac{1}{2}$ населення [14]. У сучасному угорському контексті це призвело до таких наслідків: 1) конституційне закріплення відповідальності Угорщини за долю етнічних угорців, які проживають за кордоном [9, с. 5], а також спрощення процедури надання громадянства етнічним угорцям, які з певних причин, зокрема історичних, проживають за межами сучасної Угорщини. З 2012 року етнічні угорці мають право голосу на угорських виборах; 2) «прохання» В. Орбана щодо автономії українського Закарпаття та подвійного громадянства його мешканців [15]; 3) створення посади спеціального міністра, який «відповідає за розвиток Закарпатської області», що призвело до конфлікту з Україною та вимоги перейменувати посаду [16]; 4) створення так званого «тріанонського бізнесу» («мадьярські магазини, ностальгійні поїздки в Трансільванію тощо») [8]; 5) створення музею Тріанону (Варпалота); 6) підтримка з боку правлячої партії обов'язкової освіти етнічних угорців, що проживають за кордоном, угорською мовою [17].

9) *використання історичної державної символіки*. Сучасний герб Угорщини практично ідентичний до герба Королівства Угорщини (1342-1780). На ньому зображено щит, корону Св. Іштвана та патріарший хрест. Герби дещо різняться лише виглядом корони.

10) *заборона використання комуністичної та нацистської символіки*. У 2000 році Угорщина ввела відповідальність за публічне використання нацистських або комуністичних символів (наприклад, георгіївської стрічки). Конституційний суд визнав незаконність цього рішення після відповідного вироку Європейського суду з прав людини [18].

11) *вимога щодо відшкодування збитків постраждалим унаслідок Голокосту*. Угорщина бере участь у Конференції з матеріальних претензій до Німеччини, яка має на меті компенсацію збитків, завданих єврейському народу. У 1920 році Угорщина прийняла один із перших у Європі антисемітських законів. Наразі ситуація докорінно змінилася: «Фідес» підтримує дружні відносини з ізраїльською правоцентристською партією «Лікуд», в Угорщині знаходяться друга у світі за розмірами синагога та меморіальний центр Голокосту, добре організовані єврейська освіта та культурне життя.

12) *інструменталізація католицизму*. Згідно з конституцією 2012 року, християнство є основою збереження державності та угорської ідентичності, незважаючи на комуністичну політику дехристиянізації [9, с. 3]. Попри те, що конституція гарантує свободу віросповідання, нові конституційні правки (2018) зобов'язують усі державні органи захищати «християнську культуру». Після перемоги на парламентських виборах 2018 року В. Орбан зазначив, що «головним завданням нового уряду буде збереження безпеки Угорщини та християнської культури» [19]. Це пояснює категоричне ставлення правлячої партії до мігрантів, конституційне закріплення інституту шлюбу

як союзу виключно чоловіка та жінки, а також захист життя від моменту зачаття (позиція щодо абортів).

Таким чином, Угорщина є актуальним унаочненням консервативної політики пам'яті, метою якої є захист угорської християнської ідентичності. Інструменти конструювання та реалізації колективної пам'яті в Угорщині демонструють ключову ідею правлячої партії «Фідес», а саме – відродження «Великої Угорщини», під якою маємо на увазі Угорщину до підписання Тріанонського договору 1920 року. Засоби, які використовує уряд, демонструють «м'яку силу», оскільки мають на меті воз'єднати Угорщину передусім культурно та емоційно. Претензії Угорщини до Трансильванії, надання громадянства етнічним угорцям Румунії, України, Словаччини, зміна конституції, захист національної культури й ідентичності, зокрема шляхом відмови від квот ЄС на біженців, а також державний обов'язок захищати християнську культуру є свідченням історичного ревізійонізму, імперських амбіцій та ностальгії за «славним минулим». Інструменти політики пам'яті, до використання яких вдається правляча партія «Фідес», репрезентують дискурс «жертви» Угорщини внаслідок нацистської та комуністичної окупації. Місця пам'яті, які створюються та підтримуються чинною владою, спрямовані на культивування угорського патріотизму та утвердження жертвовно-героїчної позиції угорського народу, який протягом століть боровся за здобуття незалежності.

Список використаної літератури

1. Fidesz-MPP (Fiatal Demokraták Szövetsége, Fidesz – Magyar Polgári Párt). *CEE Identity*. URL: <http://www.ceeidentity.eu/database/manifestoesoun/fidesz-mpp>
2. Sadecki A. Orban's anti-liberal manifesto. *Centre for Eastern Studies*. 2014. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-08-06/orbans-anti-liberal-manifesto>
3. Nemzeti Emlékezet Bizottsága. *NEB*. URL: <https://neb.hu/en>
4. What do Hungarians celebrate on March 15? *Daily News Hungary*. 2014. URL: <https://dailynewshungary.com/what-do-hungarians-celebrate-on-march-15/>
5. Lajtai-Szabó G. What do Hungarians celebrate on 20 August? *Daily News Hungary*. 2017. URL: <https://dailynewshungary.com/hungarians-celebrate-20th-august/>
6. Jaro N. October 23rd: A National Holiday for Hungary. URL: <http://www.hunglish.org/articles/1956-revolution-of-hungary>
7. Thirteen: The Execution of the Martyrs of Arad. *Hungary Today*. 2017. URL: <https://hungarytoday.hu/thirteen-execution-martyrs-arad-77589/>
8. Ковач Е. История замедленного действия. Венгерский спор историков 2012 года. *Уроки истории XX век*. 2013. URL: <https://urokiistorii.ru/article/51918>
9. Hungary's Constitution of 2011. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011.pdf
10. Murphy P. Hungary's New Curriculum: Writing Wrongs? *Transitions*. 2012. URL: <http://www.tol.org/client/article/23245-hungarys-new-curriculum-writing-wrongs.html>
11. Múlt-kor. URL: <https://mult-kor.hu/>
12. Huszadik század. URL: <http://www.huszadikszazad.hu/>
13. Kereszturi H. The archangel Gabriel and the German eagle. Flawed symbolism and controversial memory. *Visegrad Insight*. 2014. URL: <https://visegradinsight.eu/the-german-occupation-of-hungary/>
14. The Treaty of Trianon: A Hungarian Tragedy – June 4, 1920. *The American Hungarian Federation*. 2020. URL: http://www.americanhungarianfederation.org/news_trianon.htm
15. Simon Z. Ukraine Is Urged to Extend Autonomy for Ethnic Hungarians. *Bloomberg*. 2014. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-05-12/ukraine-is-urged-to-extend-autonomy-for-ethnic-hungarians>

16. Hungary to change name of Zakarpattia Minister in Ukraine post. *112 UA*. 2018. URL: <https://112.international/politics/hungary-to-change-name-of-zakarpattya-minister-post-klimkin-33199.html>
17. Эхо Трианона: как Будапешт воссоздает сегодня Великую Венгрию. *Хвиля*. 2018. URL: <https://hvylya.net/analytics/geopolitics/eho-trianona-kak-budapesht-vossozdaet-segodnya-velikuyu-vengriyu.html>
18. Coynash H. Decommunization laws are deeply divisive and destined for Strasbourg. *Kyiv Post*. 2015. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/halya-coynash-decommunization-laws-are-deeply-divisive-and-destined-for-strasbourg-388434.html>
19. Viktor Orbán: our duty is to protect Hungary's Christian culture. *The Guardian*. 2018. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/may/07/viktor-orban-hungary-preserve-christian-culture>

THE POLITICS OF MEMORY IN MODERN HUNGARY: MAIN TOOLS

Yana Sychova

*Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of Philosophy,
Department of Theory and History of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article deals with the peculiarities of politics of memory in modern Hungary by identifying the main tools for its construction and implementation. It is noted that the development of globalization processes leads to the intensification of right-wing conservative political parties, an increase in their popularity among the population. The key principle of right-wing conservatives, whose core is populist rhetoric, is the division of the world into 'we' and 'they', 'ours' and 'others', 'friend' and 'enemy', which underlies the right-wing conservative identity politics. This dichotomy, in turn, actualizes the importance of 'our memory', 'our history', which leads to an attempt by the authorities to dogmatize a certain interpretation of the events of the past, favorable to a particular national community.

The choice of Hungary as a state governed by the national conservative ruling party, one of the priorities of which is to protect the identity of the Hungarians, is substantiated. The political landscape in modern Hungary, represented by the 'Fidez – Hungarian Civic Alliance', is clarified. The key political visions of the Hungarian ruling party have been identified in the context of collective identity and national memory. A set of main tools for the construction and implementation of politics of memory in modern Hungary have been proposed and analyzed. These tools are defined both at the state level (legislation, national holidays and heroes, control of the education system, protection of monuments), and daily life level (creation of media products related to historical topics). It has been proven that politics of memory in modern Hungary is a topical identification of a conservative politics of memory that is aimed at protecting Hungarian Christian identity. The tools of construction and implementation of collective memory in Hungary demonstrate the ruling party's desire for the revival of the 'Great Hungary' (before the Treaty of Trianon, 1920).

Key words: politics of memory, collective memory, identity politics, Hungary, right-wing conservatism, populism, 'Fidesz – Magyar Polgári Szövetség'.